

ANSATTES EIERSKAP I NORSK NÆRINGS LIV 85 ÅR – OG FORTSATT AKTUELL?

Regjeringen foreslår i St.prp. 1 (2013-14) flere tiltak for å stimulere til økt omfang av aksjeeie blant ansatte i norsk næringsliv.

Prioritert satsningsområde

Stiftelsen AksjeNorge har, og har lenge hatt, aksjeeie for ansatte som et viktig satsningsområde. Dette går både på å skape interesse for og formidle kunnskap om ordninger – og bidra til å etablere og gjennomføre brede program.

.....

“Fra innsikt til handling – aksjespareprogram i børsnoterte selskaper” er et pågående prosjekt i AksjeNorges regi med økonomisk støtte fra Finansmarkedsfondet. Prosjektet er flerdelt - og ser aksjespareordninger både i en dagsaktuell og en historisk kontekst. I forhold til dagen i dag retter prosjektet søkelyset mot hva som motiverer ansatte til å delta i aksjespareordninger – og leter etter en “x-faktor” for vellykkede aksjespareprogram. Når det gjelder den historiske delen er det børstet støv av én av de aller første – ja, kanskje den aller første – brede aksjespareordning for ansatte i norsk næringsliv. Vi snakker om Freias arbeideraksjeordning fra 1929. Her ønsker prosjektet å skape forståelse for den historiske begrunnelsen for aksjespareprogram for ansatte – og således se Freias arbeideraksjeordning som en seriøs forløper for dagens opplegg.

For innpå 85 år siden, på forsommeren 1929, inviterer Freia sine ansatte til å tegne aksjer i selskapet. Freias ordning er i dag kjent og omtalt blant historikere, men stort sett på et overordnet nivå. I prosjektet går vi mer i dybden – i dybden når det gjelder selve aksjespareordningen og også når det gjelder aksjonærene, de ansatte som velger å delta. I hvilken grad er Freias 1929-ordning bred sett i lys av dagens brede opplegg – og hvem skjuler seg bak de overordnede kategoriene arbeider og funksjonær? Freias 85 år gamle ordning er verdt å bringes frem på nytt – og se om den har tålt tidens tann.

... gjøre ansatte "økonomisk medansvarlige"

I midten av januar 1928 har avisa Tidens Tegn en større artikkel om Johan Throne Holst som er i ferd med å ferdigstille et forslag som sikter på å "fremme solidaritetsfølelsen mellom arbeidere og arbeidsgivere (...) ad nye veie". Direktøren på Freia ønsker å gjøre ansatte "økonomisk medansvarlige" i selskapet, og den nye veien er spesielle arbeideraksjer. Throne Holst ser det som viktig å utvide

"(...) de privatkapitalistiske interesser ved å lette den enkelte – han være sig arbeider eller funksjonær – å gjøre sig økonomisk interessert i den bedrift hvor han har sitt arbeide. Det er en demokratisering av den i industrien investerte kapital som søkes fremmet, for derigjennem å åpne funksjonærer og arbeidere adgang til som økonomiske deltagere i bedriften – å øve sin innflydelse på ledelsen og få sin andel i overskuddet."ⁱ

Og det er "egeninteressen (...) den individuelle opdrift" hos sine ansatte han appellerer til. Men Throne Holst ser klart at en arbeideraksjeordning under datidens rådende økonomiske forhold verken vil passe alle ansatte eller alle bedrifter. Bedrifter må ha et solid økonomisk grunnlag med stabil avkastning, mens det når det gjelder ansatte "vil bli eliten av de tekniske og merkantile funksjonærer og arbeidere som kan eller vil av sine opsparte midler anbringe kapital i den bedrift hvor han arbeider".

Inspirasjon utenfra

Utover i 1920-årene lar Throne Holst seg mer og mer inspirere av internasjonale erfaringer med aksjespareordninger. Særlig er han opptatt av hva som skjer i USA og Storbritannia. I et foredrag for svensk næringsliv i Stockholm i 1930 refererer han en undersøkelse som viser at 389 amerikanske selskaper har innført spesielle ordninger med arbeideraksjer – ordninger som omfatter rundt én million funksjonærer og arbeidere. Blant selskapene er Standard Oil og Eastman Kodak, men også mindre bedrifter med ned mot 50 ansatte. Men – til tross for en relativt omfattende litteratur om internasjonale forhold, understreker Throne Holst at det er helt avgjørende at det er norske forhold som er utgangspunktet for hvordan Freia utformer sin arbeideraksjeordning.

"Der er således ingen bestemt norm som man fra de større land direkte kan overføre Ved den ordning som her fremlegges, er det ganske visst søkt nyttiggjort erfaringer annetstedsfra, men først og fremst har man villet avpasse

ordningen etter våre forhold og det utviklingstrin hvorpå spesielt vår bedrift nu befinner sig.^{”ii}

Aksjeloven endres

I februar 1928 presenterer Throne Holst forslaget for sentrale deler av norsk næringsliv på årsmøtet i Norges Industriforbund. Dagen etter får han full tilslutning på direksjonsmøtet i Freia, og i midten av mars vedtar Freias ordinære generalforsamling utstedelse av arbeideraksjer for kr 50.000. Men ordningen betinger endring i gjeldende aksjelov. Et drøyt år senere – i juni 1929 – endrer myndighetene loven gjennom en tilføyelse i § 24 – paragrafen som gjelder forhøyelse av aksjekapitalen ved utstedelse av nye aksjer.

”Med Kongens tillatelse kan forhøyelsen foretas, uten at bestemmelsene i §§ 25 og 26 kommer til anvendelse, og således at de nye aksjer uhindret av eldre aksjonærers fortrinnsrett til tegning bare skal kunne tegnes av selskapets funksjonærer og arbeidere, liksom de heller ikke senere skal kunne overdras til andre enn sådanne. Forhøyelsen skal i så fall ikke anmeldes til firmaregisteret, og det tegnede beløp skal i alle regnskaper og meddelelser til almenheten betegnes som arbeideraksjekapital.^{”iii}

Med endringen i aksjeloven på plass er veien nå åpen for Throne Holst til å invitere ansatte til å bli medeiere i Freia.

Tegningsinnbydelsen 1929

24. juni 1929 går tegningsinnbydelsen for de første arbeideraksjene – 200 aksjer med pålydende kr 250. For å delta i emisjonen er kravet minst fem års tjenestetid. Av totalt 636 ansatte er innpå 70 prosent tegningsberettiget. Det gis en solid rabatt, og beløpet som skal innbetales, kr 165, kan betales kontant eller i terminer med trekk i lønn, kr 15 pr måned. Det skjer en kraftig overtegning. 30 prosent av de som er tegningsberettiget, tegner seg for i alt 358 aksjer - og to av tre av de som tegner, ønsker mer enn én aksje.

Samtlige tegnere tildeles én aksje hver. Deretter får ni av ti som tegner seg for mer enn én aksje, tildelt ytterligere én aksje – på grunnlag av ansiennitet. Ingen tildeles mer enn to aksjer. Ved utgangen av desember 1930 er samtlige aksjer fullt innbetalt. De 200 aksjene er da fordelt til 36 arbeidere og 92 funksjonærer – med henholdsvis 47 og 153 aksjer.

Tegningsinnbydelsen 1932

Sommeren 1932 inviterer Freia på ny til tegning av arbeideraksjer. 80 nye aksjer med pålydende kr 250 legges ut. Samlet arbeideraksjekapital er nå kr 70.000. Denne gang er 2/3 av de ansatte tegningsberettiget, og én av fem tegner seg. Igjen blir det overtegning – det tegnes 136 aksjer totalt. Alle tildeles én aksje hver. Betalingsbetingelsene er de samme som i 1929 – og aksjene skal være fullt innbetalt ved utgangen av 1933. Da er 38 arbeidere og 104 funksjonærer arbeideraksjonærer med henholdsvis 55 og 225 aksjer – og av disse er 7 arbeiderne og 12 funksjonærer nye arbeideraksjonærer.

Utviklingen de første ti år

1929 legger Freia ut 200 arbeideraksjer og tre år senere ytterligere 80. Totalt tilbyr Freia sine ansatte å tegne 280 arbeideraksjer pålydende kr 250. Fra 1932 utgjør arbeideraksjekapitalen 2,3 prosent av Freias ordinære aksjekapital. Det skjer ingen ytterligere utvidelser etter 1932. Antall aksjonærer viser en topp i 1932 med 142 aksjonærer, og går svakt tilbake til 122 ti år etter starten.

Det vi ser er en forskyvning mellom arbeidere og funksjonærer når det gjelder aksjeinnehav. Ved utgangen av 1939 eier 26 arbeidere 37 aksjer – et snitt på 1,4 aksje, mens 96 funksjonærer i snitt eier 2,5 aksjer. Mens 3 av 10 aksjonærer i 1929 er arbeidere, er forholdet 10 år senere 2 av 10. Denne forskyvingen må blant annet sees på bakgrunn av kravet fra fagbevegelsen om at det å være arbeideraksjonær er uforenlig med å være organisert – og aksjonen på generalforsamlingen i 1934 som resulterer i at organiserte arbeidere med arbeideraksjer pålegges å kvitte seg med sine arbeideraksjer.

Aksjetransporter

Alle aksjetransporteringer må godkjennes av Freias direksjon for å være gyldige. I henhold til vedtektene kan arbeideraksjer bare transporteres til andre ansatte som er tegningsberettiget - altså ansatte med minst fem års tjenestetid. Frem til 1939 skjer transport av 56 aksjer fra 35 aksjonærer til 32 ansatte – hvor innpå halvparten av de som transporterer er arbeidere, mens samtlige som erverver aksjer er funksjonærer.

“eftersom erfaring innvinnes”

Når direktør Johan Throne Holst i slutten av 1920-årene planlegger å tilby sine ansatte å kjøpe aksjer i Freia, ser han for seg en forsiktig start for så å utvide ordningen “eftersom erfaring innvinnes”.^{iv} Dette skjer ikke – det blir ingen utvidelse av ordningen etter 1932. Generalforsamlingen i 1934 gir styret myndighet til å utvide med nye kr 10.000, men styret gjennomfører aldri vedtaket. Arbeideraksjekapitalen forblir kr 70.000. Til tross for et beskjedent beløp mener vi det er interessant å se Freias forsøk som et første initiativ for de ordningene som kommer for fullt fra 1980-årene og fremover. Det er også etter initiativ og påtrykk fra Freias direktør at daværende aksjelov endres slik at det åpnes adgang for utstedelse av arbeideraksjer – en “aksjeklasse” utelukkende for egne ansatte.

Gitt Freias initiativ som et første seriøst forsøk med eierskap for ansatte i norsk næringsliv, gitt tidens økonomiske forhold og gitt Throne Holsts “forsøk i det små”, mener vi oppslutningen fra de ansatte tilsier at ordningen er verdt å se nærmere på. Freias arbeideraksjonærer utgjør ingen ensartet gruppe – de kommer fra ulike stillingskategorier og ulike inntektsgrupper.

... eliten av de tekniske og merkantile funksjonærer og av arbeiderne ...

Dette er de ansatte Throne Holst i første rekke ser for seg som arbeideraksjonærer – i alle fall til å begynne med. Ved oppstart av ordningen i 1929 får 36 arbeidere og 92 funksjonærer tildelt aksjer. Ja, eliten deltar, men andre deltar også - arbeideraksjonærene er ingen homogen gruppe. Sett på bakgrunn av stillingstype, økonomisk situasjon og status velger et bredt utvalg ansatte å bli med i ordningen fra starten. Spennet er stort fra de kvinnelige pakkerskene med årsinntekt på lave kr 1.800 til de mannlige funksjonærene i leder- og ekspertstillinger med inntekter rundt kr 10.000 og høyere.^v

Utviklingen under tiåret 1929-39 går imidlertid i retning av at de 280 arbeideraksjene konsentreres på stadig færre ansatte – og stadig oftere hos de som defineres som eliten. I 1929 med 200 aksjer har hver aksjonær i

gjennomsnitt 1,6 aksje, etter tildelingen i 1932 har snittet økt til 2 aksjer, mens hver aksjonær i 1939 i gjennomsnitt har 2,2 aksjer. I 1939 viser topp-ti-listen tre aksjonærer hver med 7 aksjer og én med 8. Disse tilhører alle eliten av tekniske funksjonærer – og de kjøper fra arbeidere som har blitt pålagt å selge – men også fra andre, både fra arbeidere og funksjonærer. Tilbake i 1929 er disse å finne blant de ti ansatte som hver tegner seg for ti aksjer. På det tidspunktet tildeles ingen mer enn to.

Aksjeutbytte versus bankrente

Når Throne Holst inviterer ansatte til å tegne aksjer i selskapet, er motivene flere. Viktig for han er å oppmuntre til å tenke langsiktig i forhold til sparing. Arbeideraksjonærene har "utsikten til en større forrentning av sin sparekapital enn hvad de kan opnå ved å sette sine penger inn i en bank, ... og det vil virke som en spore til sparsomhet og omsorg for fremtiden."^{vi} I 1929 har Freia bak seg en lang periode med god avkastning. Årlig utbytte til aksjonærene ligger i perioden 1915-1931 på 10 % - og under hele 1930-tallet blir årlig utbytte 8 %. I 1929 er innskuddsrenten i bank 4,0 % - og med et gjennomsnitt for 1920-årene på 4,4. Neste tiår viser en gjennomsnittlig rente på 2,9 % - og er i 1939 nede på 2,7 %.^{vii}

Å plassere sparepenger i aksjer fremfor i bank, er nytt for de fleste freiaansatte – og for noen er den økonomiske terskelen uten tvil vesentlig høyere enn for andre. Fra flere hold, og både fra fagbevegelse og fagøkonomer, kommenteres og advares det mot å binde opp sparepenger i arbeideraksjer – låse sparekapital i aksjer som ikke er fritt omsettelige. En artikkel i fagbladet Næringsmiddelarbeideren beskriver situasjonen mange av Freias ansatte trolig kan identifisere seg med – og som de må vurdere ved aksjekjøp.

"Når arbeideren legger penger til side er det nemlig som regel ikke for å ha noget til sine gamle dager, men for i påkommende tilfelle – såsom sykdom, konfirmasjon, bryllup og lignende – å ha en liten ryggstød. De har derfor ikke råd til å anvende sine spareskillinger til kjøp av aksjer, hvis de ikke nårsomhelst har lettvindt adgang til å reise penger på dem. Da statuttene forbyder fritt salg av disse aksjer, har de – hvor verdifull de enn kan være – ikke nogen markedsverdi. De vil følgelig heller ikke belånes i nogen bank."^{viii}

Freia er i stor grad en kvinnearbeidsplass - og på den bakgrunn er det ikke uventet at kvinner velger å handle aksjer. 128 ansatte blir arbeideraksjonærer i

1929 – 45 kvinner og 83 menn. Det betyr at totalt sett er én av tre arbeideraksjonærer kvinner, og blant arbeiderne ligger kvinneandelen på hele 47 prosent. Men – det er overraskende at relativt mange kvinnelige ansatte med beskjeden inntekt motiveres til å delta. I 1929 tegner 17 arbeiderkvinner aksjer – med gjennomsnittsinntekt på kr 2.181. Én skiller seg lønnsmessig ut – og drar snittet opp med inntekt på kr 2.600, mens den laveste inntekten ligger på kr 1.800. Gjennomsnittsinntekt for kvinner i Oslo i 1930 ligger på drøyt kr 2.000. Av de totalt 225 kvinnelige ansatte som er tegningsberettiget i 1929, befinner hele 85 % seg i inntektsgruppe 2.000-2.125 kroner.

Tjenestetid

Bestemmelsene om arbeideraksjeordningen stiller krav om minst fem års ansettelse for å være tegningsberettiget. I 1929 oppfyller 69 % av de freiaansatte kravet - 67 % arbeidere og 75 % funksjonærer. Innpå 30 % av de tegningsberettigede tegner i 1929, og med klare forskjeller mellom arbeidere og funksjonærer. 84 % av funksjonærene tegner mot 11 % av arbeiderne. Men gitt en organisasjonsprosent på 90 og den kraftige advarselen fra Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbundet mot "å innlate seg på en sådan allianse med kapitalismen",^{ix} ville arbeiderandelen kanskje forventes enda lavere.

Arbeideraksjeordningen – de omdiskuterte paragrafer

Tre paragrafer i bestemmelsene om arbeideraksjer stiller spesielt strenge krav til deltakelse i ordningen. Paragraf 5 krever en tjenestetid på minst fem år – et krav som særlig rammer interesserte arbeidere.

"Neppe noget er så egnet til å holde mistroen vedlike som bestemmelsen om at man skal ha arbeidet minst 5 år i bedriften før man får adgang til å tegne aksjer. Hvis ledelsen vil rydde denne anstøtssten av veien, vil en av hovedankene fra et rent fagforeningssynspunkt falle bort idet alle arbeiderne da vilde få adgang til å bli aksjonærer."^x

Freias arbeidere er gjennomgående yngre og har kortere tjenestetid enn funksjonærene. I 1929 er 3/4 av funksjonærene tegningsberettiget mot 2/3 av arbeiderne.

Paragraf 6 bestemmer at arbeideraksjene bare kan overdras til andre ansatte – og da med minst 5 års ansettelsestid. Når en arbeideraksjonær ønsker å selge

for å kunne frigjøre sparekapital eller av andre grunner, er det bare andre tegningsberettigede ansatte som kan være kjøpere. For mange blir det en utfordring å få omsatt aksjen.

Paragraf 7 behandler innløsning av aksjene ved opphør av arbeidsforholdet. Når en ansatt slutter på grunn av alder eller sykdom, skal Freia innløse aksjene i henhold til matematisk verdi – utfra siste års regnskap. Det betyr at aksjonæren får "alle de økonomiske fordeler arbeideraksjonærforholdet kapitalisert kan bringe ham". Men, og det er et stort men - hvis årsaken til å slutte i Freia, ikke skyldes alder eller sykdom, har "han intet krav på innløsning av arbeideraksjene, men selskapet har i så tilfelle rett til å innløse hans arbeideraksjer," og da til pålydende beløp. Sett på bakgrunn av de tilspissede forhold mellom arbeid og kapital, er dette særlig strengt krav. Mange i samtiden mener at Freia med å tilføye "med unntak av streik eller lockout" kunne ha oppnådd en vesentlig større oppslutning om arbeideraksjeordningen.

Arbeideraksjonærene – bruker de eierrettighetene?

Hvor interessert er arbeideraksjonærene i å utøve eierrettighetene? Rettighetene er de samme som for Freias ordinære aksjonærer – med ett unntak. I generalforsamlingssaker som går på utvidelse eller opphør av arbeideraksjeordningen, har de ikke stemmerett. Oversikt over deltakelsen deres på generalforsamlingene i perioden 1931-1939 viser at oppmøtet svinger – fra 15 % i 1934 til lave 3 i 1936 og 1937. På den første generalforsamlingen etter tegningen i 1929 deltar 14 arbeideraksjonærer – tilsvarende 11 %. På det tidspunkt har bare de som har innbetalt hele kjøpesummen stemmerett, men alle som har fått tildelt aksjer, kan delta.

Det iøynefallende ved deltakelsen fra arbeideraksjonærene, er det totale fraværet av arbeiderne - og et marginalt oppmøte fra kvinnelige aksjonærer. Det er stort sett bare mannlige funksjonærer som er til stede på generalforsamlingene. Det at ingen arbeidere møter på noen av generalforsamlingene i perioden, kan synes overraskende, men må nok sees på bakgrunn av de tilspissede forholdene mellom "arbeid og kapital". Allerede i 1928

går Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund ut med en klar advarsel til organiserte arbeidere om å avstå fra å tegne arbeideraksjer.^{xi}

Sakskartet synes å være bestemmende for oppmøtet – og den interessante generalforsamlingen i så måte under det første tiåret, er generalforsamlingen i 1934. Hele 15 % er til stede. På generalforsamlingen i februar 1931 – den første etter at samtlige arbeideraksjer er innbetalt pr utgangen av desember 1930, møter 11 %. Det dabber av de to påfølgende årene med henholdsvis 7,5 og 5 % oppmøte. Etter mobiliseringen i 1934 er fremmøtet i 1935 nede på 8 %, for så å falle til 3 % både i 1936 og 1937. Det blir et nytt oppsving i 1939 med oppmøte på 10 %. Dette er generalforsamlingen hvor Throne Holst annonserer sin avgang som Freias direktør.

Sterk mobilisering - generalforsamlingen 1934

14. februar holdes årets generalforsamling i Freia. Oppmøtet er stort både fra ordinære aksjonærer og fra arbeideraksjonærer – og sammen representerer de hele 82 prosent av stemmene. Dette er generalforsamlingen på 1930-tallet hvor fremmøtet fra arbeideraksjonærene er klart høyest, og hvor to av dem, korrespondent Per Skarnæs og avdelingssjef Hans Nesje, begge kontorfunksjonærer, deltar aktivt med innlegg. Dette er også generalforsamlingen hvor en aksjonærgruppe uttrykker klar mistillit til Throne Holst – og generalforsamlingen hvor forslag om utvidelse av arbeideraksjekapitalen for første gang ikke blir enstemmig vedtatt.

Allerede i mars 1933 skriver én av Freias ordinære aksjonærer, Gunnar Rabbe, til Freias styre og foreslår 10% utbytte og 4% ekstraordinært halvårsutbytte - samt kraftig reduksjon i lønningene til direktør Johan Throne Holst og disponent Erik Pedersen. Men Freias styre forholder seg i ro - og i slutten av august truer aksjonæren med ekstraordinær generalforsamling "for å få fjernet det misforhold som er til stede mellom det aksjonærene og administrasjonen "erholder" av driftsoverskuddet." Det blir ingen ekstraordinær generalforsamling, men Gunnar Rabbe oppgir ikke håpet om å "trumfe gjennom en større utbyttedeling eller i motsatt fall å søke å skandalisere Freia´s ledelse."^{xii} Gunnar Rabbe er aksjonæren som et par år tidligere arver en del Freia-aksjer – og som én av

Throne Holsts nære medarbeidere noen år senere omtaler som en som har "vanskelig for å forsone seg med tanken på at de store utbytter av aksjene var forbi. Han mente at det var mulighet for å finne så mange aksjonærer med utbyttehunger at de kunne danne slik opinion at direksjonen kanskje ville bøye seg for denne, selv om opinionen ikke var i stand til å mønstre noe flertall på generalforsamlingen."^{xiii}

"selvmordstanker ligger fjernt fra oss"

Under behandling av saken om fordeling av overskuddet og utdeling av ekstrautbytte, er arbeideraksjonær Per Skarnæs én av dem som tar ordet - og går klart imot forslaget fra aksjonæren Rabbe.

"(...) det kunde kanskje ha interesse å høre hvad en arbeideraksjonær kunde ha å si i denne forbindelse. Arbeideraksjonærene er folk som i en rekke år har vært knyttet til den bedrift hvis ve og vel og trivsel angår alle arbeidere og funksjonærer her. Den utbyttepolitikk som den ærede forslagsstiller idag innbyr aksjonærene til å delta i, den berører Freia's dyreste interesser, og vi arbeideraksjonærer kan selvsagt ikke være med på noe slikt. Selvmordstanker ligger fjernt fra oss, og derfor vil vi ikke være med på å sage av den gren vi sitter på."^{xiv}

"søkes gitt et eselspark"^{xv}

Arbeideraksjonær og avdelingsleder Hans Nesje er aktiv i forbindelse med forslaget som omhandler Throne Holsts ansettelsesforhold. Han holder et innlegg med full støtte til Freias direktør.

"Jeg vil nødig at man skal gå til votering her i aften før vi som er innehavere av arbeideraksjer har fått anledning til å si nogen ord. Det tør hende at arbeideraksjonærenes stemmegivning ennå ikke betyr så meget i økonomisk henseende, men jeg synes det er rett at man ikke skrider til votering i denne sak før en representant har uttalt sig. Vi er efter min opfatning meningsberettiget, fordi vi til daglig så å si føler bedriftens pulsslag. Det har på mig virket meget forstemmende at selskapets grunnlegger og leder gjennom 36 år skal søkes gitt et eselspark, som skjedd ved denne aksjon fra et bestemt aksjonærhold. Jeg er av den opfatning at direksjonens forslag må vedtas, og jeg vil legge til at jeg er stolt over å arbeide i dette firma. Vår direktør har ved sitt arbeide ikke bare kastet glans over Freia, men også over vårt land."

Begge forslagene til Gunnar Rabbe faller mot stort flertall.

Siste sak på dagsorden er utvidelse av arbeideraksjekapitalen med kr 10.000. Nå tar en av de ordinære aksjonærene – Karl Schjervig, som representerer 8 stemmer – ordet. Han advarer mot å behandle saken, og hvis så skjer, vil han opplyse om hvordan Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbundet stiller seg til

den fem år gamle arbeideraksjeordningen. Generalforsamlingen vedtar utvidelsen - og Schjervig meddeler at forbundet fortsatt har samme oppfatning som i 1928, og at de ved en utvidelse vil drøfte saken på nytt. Schjervig sitter også på liste over hvilke av Freias arbeidere som har kjøpt aksjer.

Etterspillet – organiserte arbeidere pålegges å kvitte seg med aksjene

To uker etter generalforsamlingen beslutter styret i Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbundet at saken "oversendes foreningen for at den i samråd med forbundsstyret sammenkaller arbeiderne ved Freia chokoladefabrik og drøfter spørsmålet".^{xvi} "Saken" er arbeiderne som tross tidligere advarsel fra forbundet, har investert i aksjer. 14. mars går brev fra Freias klubbstyre til de arbeiderne som er aksjonærer.

"Bekjent med at du er innehaver av Arbeideraktier ved Freia, innkalles du til møte i Grünerløkkens Folkets Hus mandag den 19/3 ... Da saken har vakt mosjon hos deres arbeidskamerater vil vi henstille til dere og møte da saken ellers vil i henhold til Klubbmøtes vedtak foranledige til videre forføining."

Også arbeidere som ikke er aksjonærer, deltar i møtet. Det foretas avstemning blant arbeideraksjonærene – med det resultatet at flertallet stemmer for å selge aksjene, én stemmer imot og to avstår fra å stemme. I ettertid oppsummerer Freias ledelse at "det er klart at denne stemmegivning var resultatet av et sterkt press fra de tilstedeværende som ikke var aksjonærer".

To dager etter møtet i Folkets Hus informerer klubbstyret Freias ledelse i brev:

"På vegne av Freia arbeidere som har arbeideraktier vil vi meddele at disse uten tvang eller påtrykk fra nogen, har besluttet å innlevere sine arbeideraktier til utløsning av A/S Freia Chokoladefabrik. Hvorfor de hergjennem vil be om en snarest utløsning. Arbeideraktiene har hver enkelt innlevert til verksmesterkontor.

Freia kontakter så Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbundet for å få bekreftet deres medvirkning:

"Vi har fått opplyst at Arbeidernes Klubbstyre på Freia har sendt samtlige de arbeidere som eier arbeideraksjer en skrivelse, hvor der bl.a. trues med "videre forføining", hvis vedkommende arbeidere ikke møter for å stå tilrette for de omhandlede aksjer. Det vilde være av betydning for oss, når vi skal ta stilling til saken, å vite om denne aksjon fra klubbstyrets side er skjedd med det ærede Forbunds vitende og med dets godkjennelse."

27. mars behandles Freias brev som siste sak i forbundsstyremøtet. "Foreligger skrivelse fra Freia Chokoladefabrikk, angående at arbeidere som er i besiddelse av arbeideraksjer, fra klubbstyret har fått anmodning om å innlevere disse til bedriften til innløsning." Forbundsstyret beslutter å sende saken videre til juridisk kontor i LO.^{xvii} I begynnelsen av oktober deltar 16 av arbeideraksjonærene som er pålagt å kvitte seg med aksjene sine, på et møte i regi av Sjokolade- og Sukkervarearbeidernes forening.^{xviii} Møtet er innkalt på bakgrunn av at Throne Holst i brev har informert om at Freia i medhold av aksjeloven ikke kan innløse aksjene. Samme informasjon kommer også fra "Arbeiderpartiets juridiske konsulent, overrettssakfører Trygve Lie"^{xix}. Det betyr at arbeideraksjonærene selv må finne kjøpere til sine aksjer.

I et tilbakeblikk i 1949 skriver én av Johan Throne Holsts nære medarbeidere at fagbevegelsen "offisielt ennå motsetter seg arbeideraksjeordningen". Derfor har Freias styre inntil da ikke foreslått ytterligere utvidelse av Freias arbeideraksjekapital. Men – "oppfatningen er i ethvert fall hos en del av de organiserte arbeidere idag noe annerledes".^{xx}

...ennå ikke bidratt nevneverdig til "uhemmet utfoldelse"

Utvidelsen av arbeideraksjekapitalen med kr 10.000 som vedtas på generalforsamlingen i 1934, iverksettes aldri. Når Freias ledelse i begynnelsen av 1940-årene – 13 år etter lanseringen av arbeideraksjeordningen – oppsummerer erfaringene så langt, kan de fastslå at

selv om ordningen "ennå ikke kan sies å ha bidratt nevneverdig til "uhemmet utfoldelse av de verdifulle krefter blant det arbeidende folk", som det etter direktør Throne Holst´s uttalelse var hensikten å gjøre, ... om ordningen i Freia foreløpig er stoppet opp ved et beskjedent omfang og selv om den såvidt vites ikke har fått etterlignere, så er det ikke høstet noen uheldige erfaringer med ordningen."^{xxi}

Og det understrekes avslutningsvis at arbeideraksjeordningen fortsatt synes som en brukbar vei når det gjelder å bedre samarbeidsforhold mellom arbeid og kapital.

Freias arbeideraksjeordning i lys av 2013

Tar vi steget til dagen i dag – og dagens brede aksjespareordninger for ansatte i norsk næringsliv, kan sjokoladefabrikken Nidar være et nærliggende eksempel i forhold til Freia. Nidar er heleid datterselskap av Orkla ASA. Orkla har lenge hatt et omfattende og bredt aksjespareprogram for alle ansatte i selskapet og datterselskapene. I 2013 blir det gitt 30 % rabatt i forhold til børskurs. Orklas overordnede mål er

”å stimulere til bredt og langsiktig eierskap i Orkla. Det skal styrke vårt felles verdigrunnlag og interessen for Orkla-aksjen. Og du som er ansatt skal kunne ta direkte del av verdiskapingen i konsernet.”^{xxii}

Retorikken og motiveringen i næringslivet i dag gir ekko fra Throne Holst – men de omdiskuterte paragrafene fra Freias arbeideraksjeordning er forsvunnet. Først utover i 1980-årene kommer brede aksjespareprogram for alvor på dagsorden i norsk næringsliv – et halvt århundre etter Freias start i 1929. En rapport fra Finansdepartementet fra 1985 viser at Freia da har 1.680 arbeideraksjer og 72.000 ordinære A-aksjer samt 356.000 B-aksjer - alle med pålydende kr 75. Ordinære aksjeemisjoner skjer bare for B-aksjene, og det nevnes spesielt at det er ”stor pågang på og rasjonering av arbeideraksjene.”^{xxiii}

FAKTA 1

Freias arbeideraksjer

- Aksjespareordning for arbeidere og funksjonærer i Freia lansert 1929, senere utvidet i 1932
- Nytt 2. ledd i Aksjelovens § 24 om arbeideraksjer (1929)
- Totalt 280 aksjer pålydende kr 250
- Krav om minst 5 års tjenestetid for å delta i ordningen
- Næringslivet noe avventende
- Throne Holst ser ordningen som "et sosialt eksperiment" som kan bidra til å dempe konfliktnivået mellom "arbeid og kapital"
- Fagbevegelsen advarer og krever at organiserte arbeidere kvitter seg med aksjene
- Først i 1980-årene kommer aksjespareprogram for ansatte igjen på dagsorden
- Likhetsstrekk mellom Throne Holsts begrunnelser og dagens ordninger

Kilde: Freias historiske arkiv

FAKTA 2

Bestemmelser - Freias arbeideraksjer

- § 1 2/3 flertall på Freias ordinære generalforsamling
Maks 5 % av Freias aksjekapital
- § 2 Ansvarlig for Freias forpliktelser som ordinær aksjekapital
Ved oppløsning av selskapet, dekkes foran ordinær aksjekapital
- § 3 Avkastning som ordinære aksjer
Ved emisjon – samme vilkår som ordinære aksjer
- § 4 Stemmerett i GF unntatt utvide/oppheve arbeideraksjekapitalen
Valgbar til alle Freias ombud
- § 5 Tegningsberettiget – ansatt og i minst 5 år
Kan innbetales i terminer gjennom månedlig trekk i lønn
Alle rettigheter når fullt innbetalt
- § 6 Bare overdras til ansatte med minst 5 års tjenestetid
Godkjennes av direksjonen
Ingen aksjonær kan eie mer enn 1/20
Egen aksjebok for arbeideraksjonærer
- § 7 Ved død, alder, sykdom, innløse i hht matematisk verdi
Fratrer på annen måte, aksjonæren ikke krav på innløsning, men Freia har rett, og til pålydende beløp
- § 8 Del av Freias vedtekter
Oppheves ifølge vedtektsendringer
Innløses etter matematisk verdi
- § 9 Bestemmelsene og endringer undergis kongelig approbasjon

FAKTA 3

Dagens brede aksjespareprogram

-
- ⁱ Johan Throne Holst, "Interessefellesskap i industrien", foredrag 1928, Studentersamfundet i Trondheim, Samtiden 1928, hefte 8
- ⁱⁱ A/S Freia Chocolate Fabriks Arbeideraksjer, Oslo 1929
- ⁱⁱⁱ Hanssen, Einar (1938), Lov om aksjeselskaper og kommandittaksjeselskaper av 19. juli 1910: med endringslover til og med 8. april 1938
- ^{iv} Johan Throne Holst, foredraget "Interessefellesskap i industrien", Studentersamfundet Trondheim, trykt i Samtiden 1928, hefte 8
- ^v Skattemanntallet for Oslo 1931-32, inntektsåret 1930, Byarkivet Oslo
- ^{vi} Foredrag Nationaløkonomiska Föreningen, Stockholm 1930
- ^{vii} www.norges-bank.no
- ^{viii} Krogh, Sverre (1929), "Et sosialt eksperiment", Næringsmiddelarbeideren
- ^{ix}
- ^x Næringsmiddelarbeideren, august 1929
- ^{xi} Uttalelse 1928
- ^{xii} op.cit.
- ^{xiii} Haavardsholm, 26.11.1942, Freias historiske arkiv
- ^{xiv} Referat generalforsamlingen 14/2-1934, Freias historiske arkiv
- ^{xv} Store norske leksikon, Eselspark, feigt og lumpent angrep på en forsvarsløs, men tidligere fryktet person
- ^{xvi} NNN, forbundsstyreprotokoll 28. februar 1934, sak 8, Arbeiderbevegelsens Arkiv
- ^{xvii} LO opplyser at det ikke finnes arkivmateriale fra juridisk avdeling fra før 1947
- ^{xviii} "Referat fra arbeidsmøte 8.10.1934 i anledning av arbeideraksjonærene", datert 11.10.1934, Freias historiske arkiv
- ^{xix} Ibid.
- ^{xx} Olav Haavardsholm, "A/S Freia´s sosiale tiltak", upubl. manus, datert 3. desember 1949
- ^{xxi} Olav Haavardsholm, upubl. manus, ca 1942, Freias historiske arkiv
- ^{xxii} Orklas nettsider
- ^{xxiii} Hans Henrik Scheel (1985), Rapport om utbyttedeling, lønnsparing m.v., Finansdepartementet, s 89